Békés Vera

Egyetemek a romantika korában

A hagyományos egyetem intézménye a 18. század első felében Európa-szerte meglehetősen mély válságba került. Az egyetemi tanítás és a tudományos kutatás egymástól gyakorlatilag függetlenül folyt. Az egyetemi oktatás célja az állami illetve egyházi alkalmazottak megfelelő kiképzése volt. Az egyetemi professzoroktól megkövetelték, hogy jól értsenek oktatott tárgyukhoz (teológiához, matematikához, joghoz stb.), de nem vártak tőlük önálló tudományos eredményeket – s nem is igen támogatták ilyen irányú aspirációikat. A 18. század közepéig az európai tudós kutatók azt a speciális képzettséget, amelyet hivatásuk művelése megkövetelt, általában egyéni úton, önműveléssel, esetleg egy-egy kiváló mestertől szerezték meg. A tudomány művelésének és a tudás átadásának legfontosabb színterei a királyi vagy nemesi udvarok illetve kolostorok voltak. Tudományos kutatást ugyanis általában udvari tudósok folytattak, egyénileg, s uralkodói megbízóik szeszélyének többnyire teljesen kiszolgáltatva.[1] A tudósok a kutatásaikat elszigetelten, kollégáiktól távol folytatták, eredményeikről levelezés útján adtak és kaptak híreket, s legfeljebb néhány kiválasztott tanítványt neveltek. A tudományos érintkezés legalapvetőbb formája ekkor tehát a személyes látogatás és - mindenekelőtt, a levelezés volt.

A 19. század utolsó harmadára kiépült és megszilárdult a modern egyetem, amely intézményben a természettudományos képzés egyre fontosabb szerephez jutott. Az egyetemi tanszékeken előadásokon, szemináriumokon már tankönyvek, jegyzetek segítségével és laboratóriumi gyakorlatokon készítik fel a hallgatókat leendő hivatásukra. Az oktatás szigorúan elkülönítve folyik a kutatástól. Az egyetemi képzés minőségén a professzori testület őrködik. Egy fiatal csakis tanulmányainak vége felé – s akkor is csupán a szabadidejében – csatlakozhat az egyetem, az akadémiai vagy valamely ipari intézet által fenntartott tudományos műhelyhez, ahol a mester is csak mintegy *magánemberként*, szerződésben foglalt oktatói kötelezettségein kívül folytathatott tudományos vizsgálódást, jóllehet professzori kinevezésének előfeltétele a magas színvonalú kutatói munka. A professzor (ha a magántanári kinevezéstől eljutott egyáltalán idáig) a tudós testületnek többé-kevésbé egyenrangú tagjaként

[1] Így például a hannoveri fejedelmek sem tartották mindenkor nélkülözhetelennek a tudományok intézményesen biztosított fejlődését, amint ezt Leibniz sorsának alakulása jól példázza, aki hatalmas tudományos tekintélye ellenére, idős korára kegyvesztett, megtűrt alkalmazottnak számított a hannoveri udvarban.

fontos közösségi privilégiumokat és *egyfajta autonómiát* élvezett az állami hatalommal szemben, ugyanakkor az oktatásban, különösen az orvostudományi képzésben, egy rendkívül szigorú hierarchiában jelölték ki működési körét.

Amit a tudománytörténet a romantika korának nevez, annak döntő része éppen e fenti két időszak közé esik. Az utóbbi időben egyre több kutatás irányul erre a korszakra, és az ekkor kialakított sajátos és sok szempontból kivételes egyetem-típus, a *kutatóegyetem* történeti rekonstrukciójára. A kutatóegyetemet a tudománytörténészek sokáig nem tekintették önálló, a modern egyetemtől független intézménytípusnak, noha ma már nyilvánvaló, hogy olyan jellegzetességek figyelhetők meg az új tudás megteremtésének és átadásának, sőt alkalmazásának tekintetében, amelyek elkülönítik ezt a képződményt mind a korábbi pl. barokk, mind a 19. század második felében megszilárdult, fent röviden jellemezett modern egyetemi formáktól.

A tudományok fejlődésének 17. századtól egyre gyorsuló tempója és az ebből adódó kommunikációs nehézségek a 18. század első felére a korábbinál korszerűbb tudományos intézményeket követeltek. Az egész Európán végigsöprő akadémiai és egyetemalapítási hullám általában nem oldotta meg, hanem még tovább is mélyítette a válságot, hiszen – miközben az egyes uralkodók hatalmi szimbólumaként sorra születtek az új egyetemek, az intézmény funkciója és belső szerkezete – valamint a tudományos kommunikáció eszközei és fórumai (laboratórium, könyvtár, folyóirat) sokáig alig változtak. Ilyen körülmények között került sor a brit-alsószász perszonálunióhoz tartozó Hannover állam területén, Göttingenben a Georg Augusta Egyetem alapítására. Ez a társainál összehasonlíthatatlanul nagyobb anyagi javakat és szellemi erőt koncentráló egyetem, amellett, hogy a hannoveri választófejedelemség befolyási övezetének növelésére szánták, egyben a brit érdekek európai jelenlétének egyik legfőbb *intézményes* biztosítékát jelentette.

Már első kurátora, Gerlach Adolph von Münchausen (1698-1770) is olyan program megalkotására törekedett, amelyet követve az egyetem tudományos tekintély dolgában képes felülmúlni az európai egyetemeket. A program nyomán gondot fordítottak arra, hogy *az egyetem minden tekintetben* vonzó legyen a német és a nemzetközi elit, a hazai és külföldi fejedelmek és arisztokraták fiai számára, hiszen a képzés során az egyetem mintegy természetes gyakorló terepként szolgált az eljövendő politikai-ipari-kereskedelmi stb. szövetségek megalapozásához. Másfelől, az előkelő nemes ifjak kíséretében, valamint a

kiterjedt, kedvező ösztöndíjrendszer révén, egyre több alacsony származású tehetséges fiatal is tanulhatott az egyetemen.[2]

A Göttingeni Egyetem fennállásától kezdve nyitva állt a külföldi diákok előtt is: a közel száz év alatt egyéb nemzet fiai mellett mintegy *ötszáz* magyar diák töltött hosszabb-rövidebb időt falai között, így például, Bolyai Farkas, Schedius Lajos, Gyarmathi Sámuel, Bartzafalvi Szabó Dávid, Budai Ézsaiás, gróf Teleki József, a Magyar Tudós Társaság majdani első elnöke, és Kőrösi Csoma Sándor.[3]

A politikai-diplomáciai elit képzése mellett az egyetem vezetése azt a célt tűzte maga elé, hogy Göttingen a lehető legrövidebb időn belül a tudományok és a gyakorlati-technológiai kutatások intézményes központjává váljék. Az ott tanuló diákok körében tudatosan is népszerűsítették az elméleti, a kísérleti, az ipari-technológiai, valamint a kommunikáció-technológiai újdonságokat. Ilyen újdonság volt például a gyorsírás, a hangzó szöveg hű rögzítésének forradalmian új technikája, mely - tudjuk - nagyban hozzájárult a modern törvényhozás és törvénykezés (jegyzőkönyvek) valamint a modern sajtó (helyszíni tudósítások) megteremtéséhez. Göttingenben már az 1750-es években népszerűsítették ezt az „ánglus találmányt".

Az egyetem alapítói ugyanakkor kezdettől fogva a természettudományos fakultások köré szervezték az egész intézményt, s Göttinga rövid idő alatt ennek az új típusú empirikus természetkutatásnak a központjává vált. Elsősorban ez az, aminek következtében nemigen lehet összehasonlítani Göttingát a többi 18. századi egyetemmel.[4] Göttingen formálódásában döntő szerepe volt annak a ténynek, hogy a brit koronához tartozott. Itt a professzionális kutatás és az oktatás számára olyan privilégiumokat biztosítottak, amelynek a kontinensen korábban egyáltalán nem voltak hagyományai. Az intézményi mintákat errefelé mindaddig a katonaság, a közszolgálat továbbá a katolikus vagy a lutheránus egyházak adták, amelyek azonban nem látszottak megfelelőnek a tudósok számára. Göttingenbe viszont – a legkülönbözőbb közvetlen és közvetett kapcsolatokon keresztül – eljutottak az angol szerveződési minták, amelyek hatottak az új típusú tudományos kollektívák megformálására. Sőt, úgy tűnik, hogy a brit társadalmi önszerveződési gyakorlat, egyesülve a német szellemi hagyományokkal, segített megteremteni a tudósok újfajta közösségét, a maga nemében páratlan értelmiségi kollektívát, és megszervezni a tudás átadásának egy egészen új típusát, a

[2] Így kerülhetett az egyetemre például Gauss, aki egy egyszerű nyergesmester fia volt.
[3] A Göttingenben megfordult mintegy ötszáz fős magyar diákság társadalmi összetételéről lásd Borzsák István: *Budai Ézsaiás és klasszika-filológiánk kezdetei*, Akadémiai, Budapest, 1955, Függelék. Újabb szakirodalom: Szögi László: *Az évszázados Universitas.* Magyar Felsőoktatás Könyvek 19., Budapest, 2001.
[4] Timothy Lenoir: „The Göttingen School and the Development of Transcendental Naturphilosophie in the Romantic Era", *Studies in History of Biology*, 1981, 115. o.

tudományos iskolát. Ez a tudós közösség éppannyira különbözött a feudális udvari tudósok eszmei köztársaságától, mint majd a 19. század második felében megjelenő modern szaktudósok munkamegosztáson alapuló, hierarchikus felépítésû team-jeitől. Ahogyan az itt kifejlődött tudományok is paradigmatikusan különböznek mind a megelőző, mind pedig az őket „leváltó" későbbi tudományoktól. Összefügg ezzel a göttingai program egy másik vadonatúj jellemzője – s ez már a tanári testület kiválasztásában is szempont volt: a professzoroknak egy személyben oktatói és tudományos kutatói tevékenységet is folytatniuk kellett.

A göttingeni professzorok a diákjaikkal szoros közösségben élve intenzíven tanítottak és kutattak. A tanárok mindemellett nagy fokú szabadságot és jelentős állami támogatást kaptak tudományos vizsgálódásaikhoz. Viszont elvárták tőlük, hogy eredményeikről rendszeresen, nyilvános számot adjanak. A kutatások szervezésére és az eredmények terjesztésére hozták létre a Göttingeni Királyi Tudós Testületet, mely egyik legtekintélyesebb intézménye lett a kor élvonalbeli tudományának. Ugyanezt a célt segítették elő az egyetem Európai hírű folyóiratai is: a Johann David Michaelis szerkesztette tudományos periodika, a *Göttingische Gelehrte Anzeigen*, illetve August Schlözer – mai elnevezéssel szólva – politikatudományi folyóirata: a *Staatanzeigen*, valamint a Georg Christoph Lichtenberg által kiadott *Göttingisches Magazin der Wissenschaften und Literatur*.

Mindezt elősegítette a Német és egyáltalán az európai egyetemeken korábban ismeretlen nagyfokú tanszabadság, a tanárok cenzúra alóli mentessége valamint a kölcsönkönyvtárnak a diákok számára is gyakorlatilag szabad használata.

A göttingeni művelődési eszmény az ember összes képességének lehetőségig teljes, mindenoldalú kibontása, az oktatás szerkezetében is megmutatkozott. A tantárgyak között egyaránt szerepelt gimnasztika, vívás, zene és lovaglás, filozófia, matematika, anatómia és idegen nyelvek. Híres volt lovardája, s a főlovászmester a rangsorban közvetlenül a rendes tanárok után, a rendkívüliek előtt következett. Korszerűen felszerelt természetkutatást szolgáló laboratóriumai és más Európaszerte méltán irigyelt intézményei voltak, mint pl. a Theatrum Anatomicum, a zoológiai és geológiai gyűjtemények épülete, a csillagvizsgáló és a botanikus kert.

S talán mindezeknél is fontosabb, jellegzetesen göttingai intézmény volt az említett híres kölcsönkönyvtár, folyamatosan gyarapodó könyv-, nemzetközi tudományos folyóirat-

kézirat- és numizmatikai állományával.[5] A göttingai iskola tudósait, (Elég itt Albrecht von Haller, Abraham Gotthelf Kästner, Christian Wilhelm Büttner, Carl Friedrich Gauss, Johann Friedrich Blumenbach, August Ludwig Schlözer, Christian Gottlob Heyne, Johann David Michaelis, vagy Georg Christoph Lichtenberg nevét említenünk) egyszerre több olyan különböző tudományág történeti kutatása is méltányolja, mint a matematika, fizika, botanika, zoológia, földrajz, régészet, antropológia filológia, fiziológia, etnográfia, hermeneutika, jogtudomány, irodalomtörténet, orvostudomány, nyelvtudomány stb. Ám, minthogy ezek a diszciplínák ma egymástól igencsak távol esnek, a történeti kutatások egymástól függetlenül, sőt, egymás eredményeiről mit sem tudva folytak. Ezért csak az utóbbi évtizedekben fellendült többboldalú, összehasonlító tudománytörténeti kutatások derítették fel azt a tényt, hogy ez az 1734-ben alapított egyetem rendkívüli szerepet játszott a tudományok egyetemes történetében.

A kutató-egyetem igazi nagy korszaka - ebben megegyeznek a történészek - az alapítástól számított negyven-ötven évre bontakozott ki, s mintegy három évtizeden át meghatározója lehetett a német kultúra vonzáskörébe tartozó tudományos életnek mind a természetkutatás, ezen belül a gyakorlati tudományok, (például orvostudomány, geográfia, klimatológia, botanika, hadmérnöki tudományok stb.) mind pedig a történettudomány, a jog, a nyelvtudomány a fizika, kémia és a matematika stb. területén. Az egyetemen kibontakozó új kutatási programok az európai Historia Naturalis hagyományához kapcsolódtak, mely a természet egészének teljes leírását tűzte ki célul, beleértve minden tárgyat és jelenséget, élőlényt, ásványt és az emberi nyelveket [6]

A történettudományi vizsgálódásokban éppúgy fontosnak tartották az empirikus megközelítést, a régészeti, numizmatikai, egyáltalán a tárgyi-anyagi kultúra összehasonlító elemzését, mint az orvostudományban az összehasonlító anatómiai gyakorlatokat vagy a fizikai és a kémiai kísérletezést illetve a földrajzi utazásokat. Szinte nincs is a göttingai tudósok között olyan, akinek a nevéhez ne fűződne fontos empirikus felfedezés vagy eljárás a természet- a társadalomkutatás vagy a művészet illetve akár mindhárom területén. Herder, Hamann, Kant és Goethe is sokoldalú kapcsolatot tartott fenn a göttingai iskolával, sőt, számukra Göttinga *mércét* is jelentett. Nem kevésbé érdekes az itt megfordult diákok a

[5] Götz von Selle: *Die Georg-August-Universität zu Göttingen. 1737–1937*, Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1937, 28. o. Továbbá Wilhelm Ebel: *Memorabilia Göttingensia. Elf Studien Zur Socialgeschichte der Universität.* Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1969, 149–153. o. Ez utóbbi írásban a szabad könyvtárhasználat bizonyos korlátairól is árnyalt képet kaphatunk.

[6] Palló Gábor a 'Historia Naturalis' fogalom elemzése kapcsán felhívja a figyelmet arra, hogy 'historia' mai értelme félrevezethet minket, a 'Historia Naturalis' helyes fordítása 'természetrajz' ['Natukunde'], nem pedig 'természettörténet' ['Naturgeschichte']. Palló, Gábor: *Intézményesült emlékezet és tudomány* (http://www.fil.hu/tudrend/Pallo_muzeum/Pallo_muzeum.htm).

névsora. Talán nem teljesen közismert az sem, hogy a romantikusok korai nemzedékéből, a Humboldt fivéreken kívül a Schlegel fivérek, Georg Forster, Samuel Taylor Coleridge, Gauss, Bolyai Farkas, maguk is a göttingai program neveltjei, Heyne, Michaelis, Lichtenberg és Schlözer tanítványai voltak, s valamennyien sokirányú empirikus tudományos tevékenységet is folytattak.[7]

Göttingen központi szerepet játszott az első megaprojektnek tekinthető hatalmas vállalkozás az 1769-es Vénusz átvonulás megfigyelésének megszervezésében is. Ez volt talán az első olyan összehangolt tudományos vállalkozás, amely több kontinensen átívelt, a legkülönbözőbb országok kutatóinak összefogásán alapult. 1769. június 3-án a világ különböző pontjain fizikusok, matematikusok és csillagászok figyelték műszereik segítségével, és rögzítették egy viszonylag ritka kozmológiai esemény – a Vénusz bolygó a Nap előtti áthaladásának – folyamatát. Ezekre a mérésekre támaszkodva sikerült első ízben nagy pontossággal kiszámítani a Nap-Föld távolságát. A összehangolt megfigyelés sikerességét egy korábban soha nem tapasztalt, átfogó szervező munka és Európa nagy uralkodó házainak hathatós anyagi és erkölcsi támogatása tette lehetővé. Az orosz cártól a dán vagy a svéd királyig, az angliai-hannoveri uralkodóháztól a bécsi Mária Teréziáig segítették a vízi és szárazföldi expedícók felállítását, felszerelését és útra bocsátását, majd pedig az eredmények közlését. Talán nem egészen közismert, hogy ugyanennek a nagyszabású projektnek jegyében jutott el James Cook kapitány és néhány tudós csillagász első felfedező útján az Endeavour fedélzetén Tahitire, valamint például Hell Miksa kíséretében Sajnovics János Lappföldre – utóbbiak a dán király meghívására és megbízásából, Mária Terézia engedélyével és anyai jókívánságaival.[8] Az sem véletlen, hogy hazafelé a csillagászok útba ejtik Göttingent is. Sajnovics, miután felkeresik a rektorhelyettest és néhány tudós kollégát, találkoznak a diákokkal valamint megtekintik az obszervatóriumot és a nevezetes könyvtárat, így ír naplójában: „A város nem különösebben nagy, de házai jók. Szépen kövezett terei

[7] Peter Kapitza könyvében a romantikus költészettan és a kortárs kémia tudomány mára ismeretlen, többek között személyes kölcsönhatásait tárta fel, kimutatva, hogy nemcsak a romantikus szemlélet hatott a Természetfilozófia kémia-szemléletére, hanem fordítva is: a kémia egyes korabeli kulcsfogalmai, mint az „elegy" (Mischung), „kikristályosodás", „affinitás" is fontos szerepet kapott a romanticizmus tartalmi felépítésében. Lásd Peter Kapitza: *Die frühromantische Theorie der Mischung. Überden Zusammanhang von romantischer Dichtungstheorie und zeitgenössischer Chemie*, Hueber, München, 1968.

[8] Sajnovics János naplója magyar nyelven is olvasható: *Biblioteca Regulyana* I., ELTE, Budapest, 1990. A fordítás Deák A. András munkája, a szerkesztette és a jegyzeteket készítette valamint a jegyzékeket összeállította Szíj Enikő.

vannak, és sok benne a diák. Álítólag ötszázan vannak. Nyugodt kis fészek, a tanuláshoz rendkívül alkalmas."[9]

Érdekes adalékokkal szolgálnak az egyetemen folyó tudományos viták szelleméről, sokrétűségéről a korabeli naplók és levelek. Ezek közül számunkra különösen jelentős lehet egy gazdag tanulótársát kísérő szegény diák, Halmágyi István korabeli naplójának és feljegyzéseinek alapos tanulmányozása. A svájci származású *Albert von Haller,* az egyetem rektora, korának neves orvostudósa és költője, akinek a nevéhez egyebek között fontos anatómiai felfedezések fűződnek, gyakran látta vendégül a magyar diákokat. Ezek a tanórán kívüli konzultációk is a program szerves részét alkották.Halmágyi az 1752. április 26-án ezt jegyezte fel: Albrecht von Haller professzort meglátogatva, különféle témákról mint például a szépen fejlődő (idővel világhírűvé vált) botanikus kert állásáról, a szabadkőművesekről, a filozófia állásáról stb.) és a magyarok eredetéről."10 Sokat mondóak a keltezési dátumok, mert jól megvilágítják azt az időszakot, amely Sajnovics János *Demonstratio*jának kiadását megelőzte.

Halmágyi Naplóiból kitűnt az is, hogy a magyar nyelv eredetének kérdését ekkoriban (1753) mint *kurrens tudományos témát* boncolgatták. Segner például felhívta Halmágyi figyelmét mindazokra a kommentárokra, és könyvekre, melyek a témában komolyan számításba vehetők voltak. Így az 1737-ben kibocsátott *Commentariorum Academiae Petropolitane* tomum IX-um: – Itt szerepelnek a később nevezetessé vált feljegyzések a magyarok vándorlásairól [Constantinus (a.C.55) és Leo Philosophus (a.C.893)] Megtárgyalják Philippus Strahlenberg 1730-ban kijött munkáját,[11] a finnugor kutatás egyik legalapvetőbb forrását – megemlékezve a svéd hányattatott sorsáról, tizenkét éves szibériai száműzetéséről, stb.

A Napló feljegyzései közül csak néhányat idézve is láthatjuk, hogy amikor az 1770-90-es években a magyar tudósok megkezdték a magyar nyelv eredetéről és rokonságáról vallott elméleteik és kutatásuk rendszeres kifejtését, akkor már egy régóta tartó tudományos vitába kapcsolódthattak be. S hogy itt egy, az európai nyelvtudósok között valóban *már jó ideje folyó vitáról van szó*, azt tudnunk kell onnan is, hogy pl. Sajnovics Jánost Hell Miksa kifejezetten azzal a céllal hívta magával lappföldi csillagászati útjára, hogy – magyar anyanyelvű lévén – egy már „Európa szerte elterjedt vélemény helyességéről való

[9] Uo. 13–16. o.
[10] „Halmágyi István Naplói 1752–53", in Szádeczky Lajos (szerk.): *Magyar történelmi évkönyvek és naplók a XVI– XVIII. Századokból* IV., Budapest, 1906, 483. o.
[11] Philippus Strahlenberg: *Descriptio Imperii Russici.* Stockholm, 1730.

meggyőződés" tisztázódjék a segítségével.[12] A Göttingeni Tudós társaság tagjáról, Beregszászi Nagy Pálról, akit sokáig a Sajnovics-féle lapp-magyar elmélet nagy ellenfeleként tartottunk számon, azt tanultuk, hogy hiába próbálták Sajnovics munkáját illetően jobb belátásra bírni a kor olyan nagy tekintélyű tudósai, mint Schlözer vagy Murray, ő továbbra is ragaszkodott a „napkeleti ábrándhoz".[13] Tudnunk kell azonban azt is, hogy Beregszászi amint ez könyve bevezetőjéből kiderül, nem egyszerűen figyelmen kívül hagyta a szakértők intelmeit, hanem *a tárgyat érintő,* Göttingenben *évtizedek óta folyó tudományos vitában egy másik álláspontra helyezkedett:* Göttingeni tanárainak teóriái közül Schlözerével szemben inkább Eichorn elméletével rokonszenvezett[14] (Blumenbach mellett Johann Gottfried Eichorn lesz majd az a tanár, aki Kőrösi Csoma Sándorra is alapvető hatást gyakorol.)[15]

E kérdés szakszerű tisztázása ugyanis nem csak az eszmélkedő magyar nemzeti önismeret számára volt lényeges, hanem éppen ennyire fontos része volt a göttingeni Historia Naturalis-programnak is.

Tudnunk kell, hogy a romantika korának kutatóegyeteme csak kivételesen szerencsés adottságok között s éppen ezért csak kevés helyen megvalósult intézményforma, amely a vele csaknem egyidős kora modern egyetemek sajátos alternatívájaként jellemezhető.[16] Történeti szempontból a kutatóegyetem kialakulása több dolgot is jelentett, ezek közül csak kettőt emelek ki: egyfelől a tudományos kutatásnak a korábbiakhoz képest új színtere támadt, másfelől itt született meg az értelmiségnek egy egészen újfajta közössége: a tudományos iskola. A kutatóegyetemen a tudományos kutatómunkára, mint hivatásra való felkészítés az oktatási program szerves részét alkotja. Ez a tény befolyással van magára a tanagyagra is, s

---

[12] Zsirai Miklós: *Finnugor rokonságunk.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1937, 493. o. Vö. még Gulya János: „Some Eighteenth Century Antecendents of Nineteenth Century Linguistics: The Discovery of Finno-Ugrian", in Dell Hymes (szerk.): *Studies the History of Linguistics – Traditions and Paradigms*, Bloomington–London, 1974, 258–277. o. Szíj Enikő: „A Demonstratio helye a két jezsuita tudós kutatási tervében", in Sajnovics János: *Demonstratio*. ELTE, Budapest, 1994, 138–147.

[13] Zsirai Miklós: *A modern nyelvtudomány magyar úttörői*. Akadémiai, Budapest, 1952, 33. o.

[14] Paulus Beregszaszi: *Über Aenlichkeit der Hungarischer Sprache mit der Morgenlandischen.* 1796, V–VI. o.

[15] Vö. Csetri Elek: „Kőrösi Csoma Sándor és a göttingai műhely", in Gazda József (szerk.): *Kőrösi Csoma Sándor szellemútján*. KCSE–KME, Kovászna–Csomakőrös, 1998, 21–43. o.

[16] Az eredeti (göttingai) humboldti reformkoncepció jegyében 1876. február 22-én indult az Egyesült Államokban a Baltimore-i Johns Hopkins Research University, az első kutatóegyetem, amely forradalmasította az amerikai felsőoktatást azáltal, hogy mintául szolgált a további kutatóegyetemek máig is fennmaradt láncolatának. Első rektora, Daniel Coit Gilman ünnepi beszédében a kutatóegyetem célját – humboldtiánus szellemben – így fogalmazta meg: „Bátorítani a kutató munkát … s az egyes tudósok előmenetelét, akik kiválóságukkal fellendítik tudományukat és társadalmukat." Gilman a humboldti elveket követve a kutatás és tanítás szoros egységét vallotta: „A legjobb tanárok rendszerint azok, aki szabadok, kompetensek és készek eredeti kutatást folytatni a könyvtárban és a laboratóriumban … A legjobb kutatók általában azok, akiknek oktatási kötelezettségeik is vannak, így nyerve ösztönzést a kollégáktól, bíztatást a diákoktól és figyelmet a nyilvánosságtól."

még inkább a tanulónak a tudományos tudáshoz való viszonyára. Wilhelm von Humboldt szavaival, aki a felállítandó Berlini Egyetem alapelveinek megfogalmazásakor nyilvánvalóan szem előtt tartotta egykori iskolájának, a Georgia-Augustá-nak tudáseszményét: „[Itt]...a tudományt mindig úgy kezelik, mint egészen meg nem oldott problémát, és ezért az állandó kutatás állapotában vannak, ellentétben az iskolával, melynek csupán kész és befejezett ismeretekkel van dolga, s csak ilyeneket tanít. Ezért a tanár és tanuló viszonya is egészen más lesz, mint addig. Az előbbi nem az utóbbiért van, hanem mindketten a tudományért; a tanár munkája részben a tanítványok jelenlététől is függ, mert enélkül tevékenysége nem folyhatnék oly eredményesen; ha ők nem gyűlnének önként köréje, maga keresné meg őket, hogy céljához közelebb jusson, a gyakorlottabb, ám éppen ezért könnyebben egyoldalúságra hajló és már kevésbé eleven erőt kötve össze így a gyengébb és még elfogulatlanabbul minden irányban bátrabban törekvővel.” [17]

---

[17] Wilhelm von Humboldt: „A berlini felsőbb tudományos intézmények külső és belső szervezetéről”, in Uő: *Válogatott művei*. Európa, Budapest, 1985, 250. o.